

Diàleg amb Víctor Castells

Tres quarts de segle de catalanisme

MARK PLANELLES I WITZSCH

Víctor Castells

FOTO: ARXIU LN

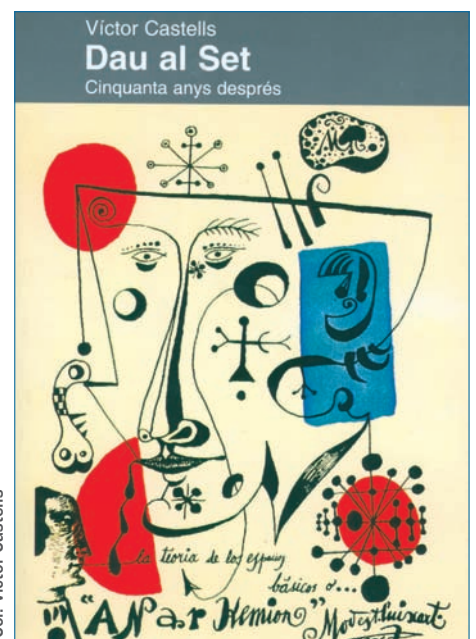
Víctor Castells va néixer en 1928, precisament l'any en què una representació de catalans, a l'Havana, en l'Assemblea Constituent del Separatisme Català, féu la Constitució Provisional de la República Catalana, redactada per Josep Conangla. Aquell era l'esperit i el fat volgut de l'època, i, com a fet premonitori, i essent la profecia consubstancial als anys de joventut de les persones, l'escriptor, periodista, poeta, prosista i historiador Víctor Castells s'ha erigit en un dels grans especialistes de l'exili i del nacionalisme català a Amèrica. Amb aquest coneixement de la «Catalunya Exterior» ens adverteix d'una de les nostres febleses cabdals: la sostracció de la memòria col·lectiva, la d'abans de la desfeta, la qual cosa encara ens ha deixat mal·leables, i impedeix de recordar que, mentre no estrenyem el nexa entre el coneixement de la història de la Catalunya exterior i la Catalunya interior, no hi haurà un país suficientment arrelat en el sòcol del gran roure cultural català. En dialogar amb Víctor Castells he pogut constatar que és un dels pocs estudiosos que poden assenyalar, pam a pam damunt el sòl català, on hi havia hagut un poderós roure o un verd taronger, on ara tan sols veiem túmuls erosionats de marga. Escoltem-lo, doncs.

—La vostra adolescència la visquéreu en el decenni dels anys quaranta, en aquell refectori de grisor i silenci, hermètic i oposat al dinamisme en l'àmbit de la llengua i la cultura catalana, de l'època de Joan Salvat-Papasseit, Carles Riba, Josep Maria de Sagarra i J.V. Foix. Passada, però, l'etapa de resistència i clandestinitat i la de l'aparició d'una primera infraestructura cultural, arribem a la generació del decenni dels cinquanta, quan vós visquéreu el gruix dels anys de joventut. Quina és la motivació que va situar-vos entre les grans figures del moment, cronològicament més grans?

—Les motivacions significatives, en cada moment històric, són producte d'impulsos en bona part inconscients. Si no es parteix de medis tradicio-

nals, familiars i de grup, costa més de trobar bona entesa; però, a partir d'amics ocasionals, també inquiets, les relacions positives es troben, malgrat tots els obstacles que hi hagi. Res de consignes de ningú ni de raons objectivables. Els instituts estrangers —francès, italià, britànic— eren portes obertes al món, fora del podrimener dictatorial i reaccionari espanyol. I ens anàvem trobant. L'entesa, diguem-ne avantguardista, es produïa, majoritàriament, entre els d'edat semblant.

—Els intel·lectuals i creadors que vàreu conèixer d'antuvi s'aglutinaren al voltant de la revista *Dau al Set* (1948-1950), possible punt de partença de la segona avantguarda catalana de segle i de les actituds estè-

Col. Víctor Castells

Aquesta portada és un retrat de Víctor Castells (1950), fet per Modest Cuixart.

tiques d'avantguarda del moment. I és aquí on, tenint poc més de vint anys, vàreu fer passes de poeta amb Joan Ponç, Modest Cuixart, Joan Brossa, Joan Josep Tharrats, Antoni Tàpies i Arnau Puig. Quins van ser els elements que possibilitaren l'aparició de *Dau al Set*, aquest viver d'experiències expressives des de la poesia fins a les arts plàstiques, i com recordeu la vostra participació?

—Vaig conèixer el polifacètic, ésser excepcional, que era Salvador Aulèstia i, amb ell, el grup de Dau al Set, gràcies a una relació casual amb el llavors encara jove doctor Joan Obiols. Ells també eren de procedència i formació diferent, sense normativa imperant de cap color, conjuntats just en el primer punt dolç del seu gran salt endavant creatiu. A la Unió Soviètica de llavors haurien tingut viatge pagat a Sibèria o pensió completa en algun hospital psiquiàtric, però la dictadura espanyola, inflada de prepotència i corrupció, era prou poca-solta per a poder seguir aquella mena d'aventures. Ho dic pels pintors, perquè escriure —en català!— ja era una altra cosa.

—Pot sorprendre un xic que, malgrat que tots els de Dau al Set visquessin en la por i que hi hagués certa desunió entre els components (com heu escrit en una ocasió), decidíssiu d'anar a l'Amèrica dels exiliats. ¿Us en va anar amb el desig de participar d'allò que devien estar fent els catalans més deslliurats de l'expatriació, o

l'ambient era tan irrespirable que la quimera de fer volar l'esperit en sòl català, la de Dau al Set, era en el fons un miratge?

—Res de miratges! Tot era una realitat forta i detectable. Però una realitat, per la seva naturalesa i per on i quan es produïa, amb data de caducitat. No es passava pas por, i encara menys qui no estava lligat a esquemes polítics clandestins, però sí que hi havia incomoditat, esperit nat de rebellia i necessitat de viure món. Si per a mi Europa era primer, i per on havia trobat un camí adequat, amb voluntat temporal d'aventura —com Joan Ponç—, vaig fer cap a Amèrica. No vaig anar-me'n a Amèrica per participar en cap realitat catalana. Simplement hi vaig anar. La resta va ser troballa. Hi he dedicat un llarg llibre encapçalat *Descobrir Catalunya a l'Amèrica*.

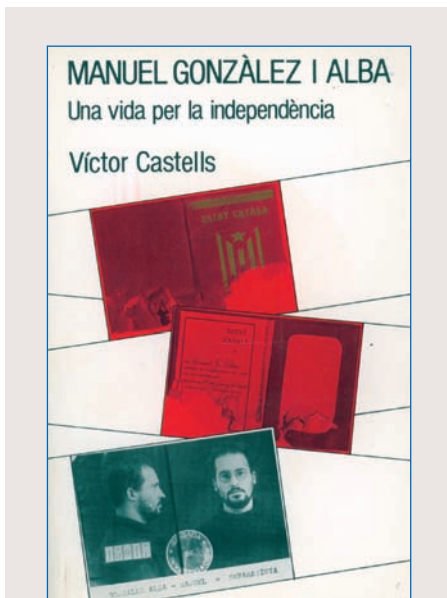
—Una vegada comentàreu que la guerra havia drenat Catalunya dels seus intel·lectuals. Com a coneixedor d'aquesta realitat i motivat per la cerca d'aires nous, allunyat de l'estagnació del règim totalitari d'Espanya, anàreu a l'encontre d'aquesta Catalunya exterior i, fruit de la interacció, conformàreu una visió ampla d'aquesta diàspora en obres com *Nacionalisme català a l'exili (1936-1946)* o *Catalans d'Amèrica per la Independència*. Quina importància té avui la reflexió col·lectiva sobre aquest exili i com valoreu els esforços que s'estan realitzant?

—El drenatge o, millor dit, la pèrdua dramàtica de resultes de la Guerra Civil, més el volum infecte de substitucions sofert amb el franquisme, és d'una magnitud tan gran que, a més d'haver-nos escapat un Ressorgiment esplendorós, ens ha deixat molt fortament delmats, de difícil recuperació. Ho repeteixo: no vaig anar a cercar res català que hi pogués trobar, sinó que m'ho vaig trobar. Forces negatives han retardat o han esbiaixat el que hauria hagut de ser una reflexió urgent i una reincorporació accelerada, ben dirigit des racionalment.

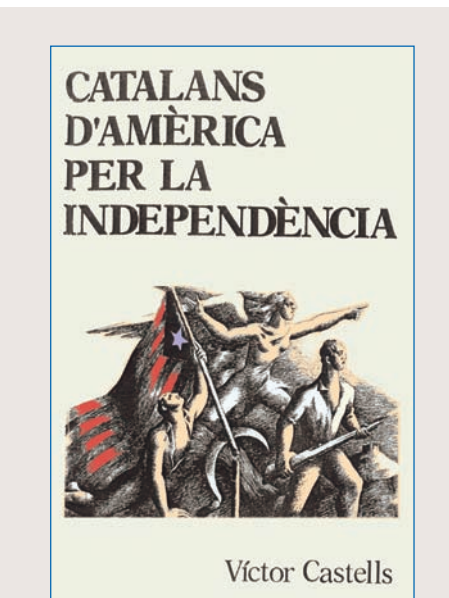
—En 1945, l'any de la commemoració del centenari del naixement de Jacint Verdaguer, els exiliats convertiren el poeta de Folgueroles en símbol de resistència de la llengua i de la pàtria. ¿És aquest ambient de resistència el que trobareu en arribar-hi dos decennis després, o ja havia evolucionat decididament vers altres posicions?

—Tot l'exili, en tot moment i en relació al tot nacional va ser una resistència epopeica, forta, majoritàriament abnegada, persistent, incloent-hi divisionismes malaurats... Però tot durà massa anys. El temps, al cap i a la fi, és cruel.

—Havent esguard de les noves posicions que l'exili català havia anat adoptant, i sense entrar en el detall de les aportacions individuals, com resumiríeu o classificaríeu l'exili català que vàreu trobar a Amèrica i les acti-

Llibre escrit per encàrrec de Miquel Ferrer i de Joan Ballester.

Primera i única panoràmica del nacionalisme a la diàspora catalana a Amèrica.

Segueix, com a fil conductor, l'activitat nacionalista de Josep M. Batista i Roca.

tuds lingüístiques dels seus membres més destacats?

—Actituds lingüístiques? Cent per cent positives. Catalanitat fidelíssima. Festival quotidià: viure gents noves, paisatges culturals corprenants, sensibilitats i dramaturgies sempre apassionants... I alhora *ser a Catalunya*, amb les millors sonoritats, en els més distants llocs del continent. Català correctíssim; diria que tothom. Només cal revisar les publicacions recuperades.

—El paper dels exiliats com Joan Sables o Artur Bladé fou, sens dubte, fonamental per al dinamisme editorial, literari i cultural català, per la cura pels homes i dones de les lletres i del pensament més destacats de la nostra literatura de tots els temps, com del conreu de la llengua. De totes aquestes facetes, quina és la que va ser més dinàmica i en quina us vàreu involucrar més activament?

—Citar algú, per molt notable que sigui, és excloure massa gent. Són molts els qui, en justa revisió de la història, queden situats, pel seu propi valer, en primera línia. Em vaig involucrar més, com és notori per qui doni un cop d'ull a l'exili a l'entorn de 1960, amb els grups amb més marcat to nacionalista. Citaré, això sí, un nom com a emblema de tots plegats, exiliats i residents allà abans de 1939: H. Nadal i Mallol.

—A part del dinamisme cultural que acabem de descriure, també participàreu decididament en els projectes polítics de l'exili, fins a arribar a integrar-vos en el Consell Nacional Català, aquella plataforma d'encontre de la diàspora catalana, i en continuàreu essent membre en el vostre retorn a Barcelona, en la reestructuració duta a terme per Josep Maria Batista i Roca. Quin record destacat guardeu de Batista i Roca, que l'any 1977 encara va presidir la renovació de la Flama de la Llengua Catalana, a Montserrat¹, i quins records guardeu de l'estratègia de l'erudit en defensa de la nostra llengua?

—Llibres meus publicats fins ara, enllà del *Catalans d'Amèrica per la Independència* —o el dedicat a Manuel González i Alba— tenen com a fil con-

Víctor Castells

FOTO: ARXIU LN

ductor Josep M. Batista i Roca, també amb la voluntat d'abastar més completament el món de l'exili. El darrer és dedicat més específicament al Consell Nacional Català (1953-1975), en el qual també intervingué fort el català d'Amèrica. Batista i Roca és un dels catalans més considerables en la història moderna de Catalunya. Ningú no el podrà superar en dedicació i lucidesa. Que no hagin reeixit les seves propostes no és pas perquè fossin mancades de valor intrínsec i amb possibilitats d'aplicació; sols s'explica per la migradesa i precarietat de la nostra situació actual.

—Arran dels recents reptes de presidència a l'Institut Ramon Llull, i les discrepàncies que en l'assumpte sorgiren entre el govern de les Illes i el de la Generalitat de Catalunya, el ciutadà menys coneixedor del foment de la llengua catalana a l'exterior s'ha assabentat de l'existència de la famosa Fira del Llibre de Guadalajara; enguany se n'ha parlat molt, però el públic no entès deu preguntar-se per què és un assumpte tan rellevant. Com significaríeu i explicaríeu la importància d'aquesta fira als ciutadans, des d'una perspectiva funcional, ultra la participació catalana en les fires

del llibre mexicanes dels anys quaranta i l'edició de la Fira del Llibre l'any 1947, en què Catalunya participà amb un pavelló dissenyat pel dibuixant Tísner? Per què és important d'ésser-hi presents i què significa per a vós?

—Qualsevol país normal, ben assentat i amb sensibilitat cosmopolita, ha de fer-se present al món, en la cultura i en la política. Ser país equival a tenir veu i vot. S'ha de tenir qualitat! I s'ha de ser!

—Els Jocs Florals acompanyaren els exiliats des de 1941, un any després que l'escriptor vilafranquí Pere Mas i Parera hagués proposat des de Buenos Aires de restablir-los. Hipòlit Nadal i Mallol advocà pel canvi de denominació de Jocs Florals de Barcelona per la de Jocs Florals de la Llengua Catalana. Gràcies als esforços de la Catalunya exterior, els Jocs Florals de la Llengua Catalana subsistiren, sense solució de continuïtat, des de 1941 fins al 1977. Com a estudiós dels actors i institucions de l'exili que maldaren per la llengua i la cultura, com destacaríeu la importància dels Jocs Florals a l'exili?

—Els Jocs Florals de l'exili varen representar la presència catalana en les

¹ CASTELLS, Víctor, *Homenatge a Josep Maria Batista i Roca*, p. 25.

Víctor Castells

FOTO: ARXIU LN

més diverses ciutats d'Occident, presència acollida en els més alts nivells de la cultura i de la política de cada país, d'acord amb els paràmetres de l'època i amb la participació dels millors creadors de la Catalunya exiliada i sotmesa.

—A continuació voldria incidir en la vostra percepció de la situació a la Catalunya interior que havíeu deixat enrere, exemplificant-la a través dels Jocs Florals. Segons un corresponçal a Barcelona de *Vida Nova*, núm. 52, setembre de 1971, de Montpeller, el fet que se celebressin uns Jocs Florals a Barcelona, en 1971, provocà desorientació a l'exili, i alguns àdhuc parlaren d'un procés de suplantació. Els Jocs Florals de la Llengua Catalana es perllongaren en paral·lel durant set edicions més. Per aquest i algun altre àmbit institucional, ¿compartiu aquest criteri del rellevament i, si fa al cas, hi atribuïu més volença que atzar, o a l'inrevés?

—Pot entendre's que hi hagués gent de bona fe que tingués pressa per retrobar fórmules de normalitat a Catalu-

nya mateix. Però només la llibertat de l'exili representava el rebuig obert i clar de l'ocupació.

—Atès que, tal com comenta l'estudiós alemany Günter Haensch, els Jocs Florals que s'han celebrat a l'estranger, paral·lelament al règim franquista, han estat d'enorme importància, no tan sols per a la continuïtat de la cultura catalana sinó també per a la seva projecció exterior², com afectà la susdita substitució la conscienciació internacional sobre la situació de lingüicidi de la llengua catalana?

—La projecció exterior de la cultura catalana durant la dictadura tenia el valor afegit de comportar la millor política per a la reconstrucció nacional, davant els medis internacionals. I així ho va entendre, des del primer moment, l'independentisme exiliat.

—Molts sentim que, gairebé tres dècenns després de la restauració d'un règim democràtic a l'Estat espanyol, els catalans encara no hem encetat amb coratge el repte que ens deixà el gran J.V. Foix i els de la seva lleva, ara

fa més de mig segle, en escriure aquells mots a Catalunya, vindicant «el seu rescat i el retorn a la idea». Com cal encarar aquest retorn a la «idea», reforçar-lo en les generacions que puguen i il·lusionar igualment els nous catalans?

—J.V. Foix alliçonava els joves que teníem la sort de poder acostar-nos-hi. Reactualitzar el seu pensament, amb el de tants altres de la seva generació —tancats en la resistència interior o lliures en la resistència a l'exili— reportaria tots els elements de judici bàsics necessaris. En síntesi, en el llenguatge de Batista i Roca, reportaria la formació —sempre pendent!— del caràcter nacional català.

Si volem fer de Catalunya «una ampla llar de treball, de cultura i de justícia», segons Macià, convé allibe-

rar-nos de la influència de certes ments estranyes que divideixen i corrompen el país amb el maniqueisme d'oposar el *menjar* (l'economia, el viure de cada dia) i el *parlar* (la cultura, la identitat), ambdues configuratives de la realitat de la gent i dels pobles.

Que la mateixa dignitat que ens fa humans, ens faci també catalans universals!

M'agradaria cloure aquest diàleg amb uns mots que vàreu escriure vós en referència als impulsos d'avantguarda que sempre han empès el nostre país, com *Dau al Set*, en què participàreu, i que contenen un missatge del tot vigent:

I apareixen i apareixen més daus pertot arreu. Només ens caldrà destriar-ne un. Un altre. Sempre n'hi ha un que és el nostre³.

Víctor Castells, amic i mestre: Mercès! ◆

² HAENSCH, Günter, «Algunes consideracions sobre la projecció exterior de la llengua i cultura catalanes», *für Katalanistik*, nr. 5, Ed. Christine Bierbach, Tilbert D. Stegmann, i diversos editors, Frankfurt am Main, 1992.

³ CASTELLS, Víctor, *Dau al Set. Cinquanta anys després*, p. 203